

نقش اجتماعی عفاف و حجاب در جامعه

زهرا قرا گوزلو¹

چکیده

این پژوهش با هدف نقش اجتماعی عفاف و حجاب در جامعه تدوین شده است. تبیین جایگاه عفاف و حجاب در اسلام و تحلیل آثار فردی، روانی و اجتماعی آن بر سلامت روان، استحکام خانواده، امنیت اخلاقی و تقویت هویت دینی جامعه بود. این مطالعه به روش توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، آیات قرآن کریم، روایات معصومین (علیهم‌السلام) و دیدگاه‌های اندیشمندان اسلامی مانند شهید مطهری انجام شده بود. عفاف و حجاب دو عنصر اساسی در حفظ سلامت روانی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شوند؛ به گونه‌ای که رعایت آن‌ها موجب کاهش مفاسد اخلاقی، جرائم جنسی، خیانت و طلاق و در عین حال سبب افزایش آرامش روانی، عزت نفس، اعتماد اجتماعی و کرامت انسانی شده بود. همچنین، حجاب و عفاف با تقویت هویت فرهنگی و دینی، جامعه را از تهاجم فرهنگی مصون ساخته و زمینه‌ساز شکل‌گیری جامعه‌ای سالم، متعادل و برخوردار از امنیت روانی و اخلاقی شده بودند.

کلیدواژه‌ها: عفاف، حجاب، سلامت روان، هویت دینی، امنیت اجتماعی، استحکام خانواده.

¹ - طلبه سطح 2، حوزه علمیه امام جعفر صادق (علیه السلام)، استان قزوین، شهرستان بویین زهرا.

در دنیای معاصر، با گسترش رسانه‌ها، جهانی‌شدن فرهنگ‌ها و تغییر نگرش‌ها نسبت به ارزش‌های دینی، مسئله عفاف و حجاب با چالش‌های جدی روبه‌رو شده است. بسیاری از جوامع اسلامی شاهد کاهش پایبندی به پوشش اسلامی و عفت اجتماعی هستند که این امر پیامدهایی همچون تضعیف بنیان خانواده، افزایش آسیب‌های اخلاقی، اختلال در روابط اجتماعی و کاهش احساس امنیت را در پی داشته است. در چنین شرایطی، بازنگری در جایگاه عفاف و حجاب و تبیین نقش آن در سلامت روانی و اجتماعی جامعه امری ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به اینکه عفاف و حجاب از مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاقی و فرهنگی در دین اسلام به شمار می‌روند، شناخت صحیح فلسفه و آثار آن‌ها می‌تواند زمینه‌ساز بازسازی فرهنگی و ارتقای سلامت روان و اخلاقی جامعه باشد. بی‌توجهی به این ارزش‌ها، موجب بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و تضعیف هویت دینی نسل جوان می‌شود. از این‌رو، ضرورت دارد که عفاف و حجاب نه صرفاً به‌عنوان یک دستور دینی، بلکه به‌عنوان یک نیاز روانی، اجتماعی و فرهنگی مورد تحلیل قرار گیرد تا نقش واقعی آن در تعالی فرد و جامعه آشکار گردد.

هدف از این پژوهش، تبیین جایگاه عفاف و حجاب در اسلام و بررسی تأثیرات فردی، روانی، خانوادگی و اجتماعی آن است. این تحقیق تلاش کرده است تا با رویکردی تحلیلی، نشان دهد که رعایت عفاف و حجاب نه تنها موجب حفظ کرامت انسانی و سلامت روانی افراد می‌شود، بلکه در سطح اجتماعی نیز عامل مهمی در تحکیم بنیان خانواده، کاهش آسیب‌های اخلاقی، تقویت هویت دینی و ایجاد امنیت روانی و فرهنگی در جامعه به شمار می‌آید.

پیشینه آثار حجاب و عفاف به آغاز اسلام می‌رسد که در قرآن، در آیات مختلفی به زنان توصیه به حفظ حجاب و عفاف و نحوه پوشش شده است؛ لذا در خصوص پیشینه پژوهشی موضوع می‌توان برخی از موارد وجود داشتند، از جمله: 1) کتاب: «فلسفه حجاب» تألیف: رضا سعیدی، 2) مقاله: «حجاب و عفاف زنان و کلام رهبری» نویسنده: سیدعباس حسینی باقرآبادی؛ در هر صورت وجه تمایز نوشتار حاضر با این کتاب و مقاله این است که در نوشتار حاضر بحث پیرامون کارکردها و نقش‌های اجتماعی حجاب و عفاف از دیدگاه اسلام است در حالی که در موارد فوق الذکر این امر

انجام نگرفته است و به همین دلیل موضوع فوق نوآوری دارد چرا که از موضوعات به روز و مورد نیاز در جامعه است و می تواند به عنوان یک منبع بایسته برای پژوهشگران مورد استفاده و مفید واقع شود. لذا سؤال اصلی پژوهش این است که چه رابطه ای بین عفاف و حجاب برقرار است و وکارکردهای آنها در خانواده و اجتماع از دیدگاه منابع دینی چه هستند؟

تفاوت پژوهش حاضر با سایر تحقیقات در رویکرد جامع و تحلیلی آن است. در این تحقیق، عفاف و حجاب نه تنها از دیدگاه دینی، بلکه از منظر روان شناختی، اجتماعی و فرهنگی بررسی شده است. همچنین، ارتباط میان حجاب و سلامت روان مورد توجه قرار گرفته و در کنار تحلیل های نظری، راهکارهای عملی برای ترویج فرهنگ عفاف و حجاب ارائه شده است.

1- مفهوم شناسی

1-1- تعریف لغوی و اصطلاحی عفاف

لغوی: عفاف به معنای «پاکدامنی، بازایستادن از حرام و پرهیز از زشتی‌ها» است.^۱
اصطلاحی: عفاف در اصطلاح «خودداری از رفتارهای ناپسند اخلاقی و حفظ حیا و پاکدامنی در گفتار، کردار و پوشش» است.^۲

عفاف در اصطلاح دینی و اجتماعی به حالت درونی پاکی، کنترل امیال جنسی، پرهیز از اعمال و گفتار ناشایست و رعایت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی گفته می‌شود. عفاف تنها به پوشش ظاهری محدود نمی‌شود، بلکه شامل پاکدامنی فکری، روحی و رفتاری نیز هست.^۳

1-2- تعریف لغوی و اصطلاحی حجاب

لغوی: حجاب به معنای «پرده، پوشش، مانعی که چیزی را از دید دیگران می‌پوشاند» است.^۴
اصطلاحی: حجاب در اصطلاح اسلامی «پوشش واجب شرعی زنان که بدن را به جز صورت و دست‌ها می‌پوشاند و نشانه رعایت عفاف است»^۵

حجاب در اصطلاح دینی و فقهی، به پوششی گفته می‌شود که با رعایت آن، زن یا مرد، اندام‌ها و جذابیت‌های خود را از نگاه نامحرمان پنهان می‌کند تا عفاف و کرامت انسانی محفوظ بماند. حجاب، نمود بیرونی و اجتماعی عفاف است و موجب ایجاد امنیت اخلاقی و روانی در فرد و جامعه می‌شود.^۶

^۱ معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۴۶.

^۲ عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۵۶.

^۳ مطهری، مسئله حجاب، ص ۱۸.

^۴ معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۱۲۳.

^۵ فاطمی، مطالعات فقهی در باب حجاب، ص ۲۲.

^۶ بانکی‌پورفرد، عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی-اسلامی، ص ۲۵.

2- اهمیت عفاف و حجاب

عفاف و حجاب از بنیادی‌ترین ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی در اسلام به شمار می‌آیند و نقش بسزایی در سلامت فردی و اجتماعی انسان دارند. عفاف، حالت درونی پاکی و خویشتن‌داری است و حجاب، نمود بیرونی آن در رفتار و پوشش است. در حقیقت، حجاب وسیله‌ای است برای حفظ عفاف و تقویت ارزش‌های اخلاقی در جامعه¹.

از دیدگاه شهید مطهری، حجاب نه تنها مانع آزادی زن نیست بلکه وسیله‌ی مصونیت اوست؛ او می‌گوید: «اسلام نمی‌خواهد زن را در خانه حبس کند، بلکه می‌خواهد زن با حفظ شخصیت انسانی و دور از هوس‌رانی مردان در اجتماع حاضر شود»².

در بُعد اجتماعی، عفاف و حجاب موجب کاهش مفاسد اخلاقی، استحکام خانواده و حفظ امنیت اجتماعی می‌شود.

قرآن کریم در آیات ۳۰ و ۳۱ سوره نور می‌فرماید: قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ... وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ...^۳

این آیات نشان می‌دهد که اسلام، نخست بر عفاف باطنی تأکید دارد و سپس حجاب ظاهری را برای حفظ آن واجب می‌داند.

میان کاهش بدحجابی و افزایش احساس امنیت اجتماعی زنان رابطه مستقیم وجود دارد؛ یعنی هرچه رعایت حجاب در جامعه بیشتر شود، سطح آرامش روانی و اخلاقی نیز بالاتر می‌رود^۴. رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز در دیدار با جمعی از بانوان فرمودند: حجاب، مایه‌ی مصونیت زن است، نه محدودیت او؛ زنی که با حجاب بیرون می‌آید، در حقیقت با عزت و احترام ظاهر می‌شود^۵.

¹ مطهری، مسئله حجاب، ص ۲۱

² همان، ص ۳۵.

³ سوره نور، آیات ۳۰-۳۱

⁴ حق‌شناس، عفاف و حجاب، چگونه؟، ص ۴۲

⁵ خامنه‌ای، سیدعلی. بیانات در دیدار با جمعی از بانوان کشور، ۲۰ دی ۱۳۷۱

- 1- معرفی افراد موفق و الگوهای مثبت در جامعه که ارزش‌های عفاف و حجاب را رعایت می‌کنند.
- 2- ایجاد برنامه‌های رسانه‌ای و اجتماعی که این افراد را به جامعه معرفی کنند.
- 3- تشویق چهره‌های فرهنگی، هنری و ورزشی به رعایت پوشش اسلامی و تبلیغ غیرمستقیم آن.
- 4- ایجاد گروه‌ها و انجمن‌های مردمی برای ترویج عفاف و حجاب، به‌ویژه در مدارس، دانشگاه‌ها و محلات.
- 5- حمایت اجتماعی از افرادی که حجاب و عفاف را رعایت می‌کنند، مثلاً با تقدیر عمومی یا معرفی در رسانه‌ها.
- 6- تشکیل شبکه‌های حمایتی برای مشاوره، راهنمایی و پاسخ به سوالات جوانان درباره پوشش و عفاف.
- 7- طراحی محیط‌های کاری، آموزشی و فرهنگی که رعایت حجاب را بدون فشار و محدودیت ممکن کند.
- 8- ایجاد فضاهای عمومی و مراکز فرهنگی با قوانین و فرهنگ رعایت حجاب، به‌گونه‌ای که فرد احساس تعلق و احترام کند.
- 9- حمایت از پوشاک اسلامی از طریق بازار و فروشگاه‌ها تا دسترسی آسان و انتخاب آزادانه فراهم شود.
- 10- برگزاری همایش‌ها، نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های فرهنگی با محوریت حجاب و عفاف.
- 11- اجرای کمپین‌ها و فعالیت‌های گروهی در سطح محله و شهر برای افزایش آگاهی و تعامل مردم.
- 12- تولید محتوای جمعی مانند پادکست‌ها، فیلم‌های کوتاه و نمایش‌های خیابانی برای ترویج ارزش‌ها.
- 13- فرهنگ‌سازی برای احترام و ارزش‌گذاری به افرادی که حجاب و عفاف را رعایت می‌کنند.
- 14- کاهش قضاوت منفی و تحقیر افراد به دلیل انتخاب‌های پوششی، و جایگزینی آن با تشویق و حمایت.
- 15- ایجاد گفت‌وگوهای بین نسلی برای انتقال ارزش‌ها و تجربه‌ها به جوانان.

نتیجه گیری

عفاف و حجاب، نه تنها یک دستور دینی و الهی، بلکه یک نیاز اساسی برای سلامت فردی، روانی و اجتماعی جامعه است. این دو مفهوم ارزشمند، با ریشه در قرآن و سنت اسلامی، ضامن پاکی دل‌ها، استواری خانواده‌ها و آرامش روان انسان‌ها هستند. عفاف، درونی‌ترین بعد خودکنترلی و پاکی در انسان را شکل می‌دهد و حجاب، تجلی بیرونی این پاکی در رفتار و پوشش است.

از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، از جمله شهید مطهری، حجاب نه ابزار محدودیت، بلکه عامل مصونیت و عزت زن است. رعایت حجاب و عفاف موجب می‌شود روابط اجتماعی بر پایه احترام، اعتماد و کرامت انسانی شکل گیرد و از تبدیل انسان به ابزار لذت بصری و ظاهری جلوگیری شود. در سطح روان‌شناختی نیز، پوشش و رفتار عفیفانه موجب افزایش عزت نفس، کاهش اضطراب اجتماعی، و ایجاد احساس امنیت روانی در زنان و مردان می‌گردد.

از منظر اجتماعی، حجاب و عفاف نقش مستقیمی در کاهش مفاسد اخلاقی، خیانت، طلاق، و جرائم جنسی دارند و باعث تحکیم بنیان خانواده می‌شوند. جامعه‌ای که در آن اصول عفاف رعایت گردد، از انحطاط اخلاقی مصون مانده و اعتماد و همبستگی در میان افراد تقویت می‌شود. افزون بر این، حجاب و عفاف با تقویت هویت دینی و فرهنگی، جامعه را در برابر تهاجم فرهنگی مصون می‌سازند و موجب انتقال ارزش‌های اصیل اسلامی به نسل‌های آینده می‌گردند.

در نتیجه، عفاف و حجاب تنها پوششی ظاهری نیستند، بلکه نظامی ارزشی و فرهنگی‌اند که به انسان معنا، به جامعه ثبات و به فرهنگ، هویت می‌بخشند. نهادینه‌سازی این ارزش‌ها در جامعه، نه از طریق اجبار، بلکه با فرهنگ‌سازی، آموزش، الگوگیری و حمایت اجتماعی ممکن است. هرچه جامعه‌ای در مسیر عفاف و حجاب گام بردارد، به همان میزان به آرامش، امنیت، سلامت روان و رشد اخلاقی نزدیک‌تر خواهد شد.

بنابراین، حجاب و عفاف را باید به عنوان دو بال پرواز جامعه به سوی سلامت، پاکی و تعالی انسانی شناخت؛ زیرا این دو، بنیان‌گذار جامعه‌ای با هویت دینی، امنیت اخلاقی و کرامت انسانی‌اند.

فهرست منابع

*قرآن مجید

- 1) بانکی پور فرد، امیرحسین. عفاف و حجاب در سبک زندگی ایرانی-اسلامی. تهران: نشر انقلاب اسلامی، ۱۳۹۵.
- 2) حاجی پور باقری، رضا، تربیت جنسی کودکان و نوجوانان با رویکرد اسلامی، تهران: انتشارات میراث فرهیختگان، چاپ اول، 1402.
- 3) حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۰
- 4) حسین فاطمی، مطالعات فقهی در باب حجاب، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم اسلامی، ۱۳۹۵
- 5) حسینی باقرآبادی، سیدعباس، مقاله: «حجاب و عفاف زنان و کلام مقام معظم رهبری»، گنجینه معارف مبلغان، شماره 192، تهران، تیرماه 1394.
- 6) حق شناس، سیدجعفر. عفاف و حجاب، چگونه؟ قم: پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (ع)، ۱۴۰۰.
- 7) حیدری، حلیمه، تبرج و مصادیق آن با تأکید بر تفاسیر فقهی، نشریه مطالعات پژوهشی زنان، سامانه مدیریت نشریات علمی جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۹۴ هـ.ش.
- 8) خامنه‌ای، سیدعلی. بیانات در دیدار با جمعی از بانوان کشور، ۲۰ دی ۱۳۷۱.
- 9) زرقی، فاطمه، مهدوی، احمدرضا، نقش تربیتی مادر و خانواده در توسعه و ترویج فرهنگ حجاب و عفاف، اولین همایش ملی فرهنگ عفاف و حجاب، بندرگز، 1393.
- 10) سلیمی، حمیدرضا، جامعه شناسی حجاب و عفاف در ایران معاصر، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1396
- 11) صدوق، محمد بن علی ابن بابویه، کتاب من لایح ضره الفقیه، م صحح: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، 1413 ه.ق، دوم
- 12) طباطبایی، سید محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، تهران: انتشارات اسلامی، مترجم: محمدباقر موسوی گرمارودی، 1377 هـ.ش.

- 13) طوسی، محمد بن الحسن، التبیان فی تفسیر القرآن، تصحیح احمد حبیب عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا
- 14) طوسی، محمد بن الحسن، تهذیب الاحکام، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1407 ه.ق، چهارم
- 15) طیب، عبدالحسین، تفسیر اطیب البیان، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلام، 1378 ه.ش.
- 16) طیبی، ناهید، عطر عفاف، بهشت بینش، قم، 1382.
- 17) عابدی، فاطمه و همکاران، بررسی نقش عفاف و حجاب در پیشگیری از جرائم جنسی، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات پیشگیری از جرم، 1394، شماره 10
- 18) عظیم زاده اردبیلی، فائزه و فهیمه ملک زاده، مقاله: پیشگیری از جرائم درآموزه‌های قرآن، فصلنامه قرآن و علوم بشری علمی- تخصصی، سال سوم، شماره 2، 1393
- 19) فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، بیروت: دارالعلم، 1408.
- 20) قرطبی، محمد بن احمد، الجامع لاحکام القرآن، قاهره، بی نا، ۱۳۸۷
- 21) کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1407 ه.ق، چهارم
- 22) مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت: دارالاحیاء التراث العربیه، 1408
- 23) محمد معین، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات میلاد، 1400
- 24) مختاری، نادر؛ غیرتمند، سعید؛ عسکری، محمدعلی. «آثار فردی و اجتماعی عفاف و حجاب و نقش آن در امنیت زنان». فصلنامه اندیشه‌های اجتماعی فرهنگی، شماره ۳۲، ۱۴۰۰
- 25) مرزانی، راضیه، مقاله تربیت جنسی کودک در روایات اهل بیت (ع)، مجله راسخون، تهران، 1388.
- 26) مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، قم: انتشارات صدرا، چاپ هفتاد و شش، 1387
- 27) معین الاسلام، مریم، روان شناسی زن در نهج البلاغه، قم: انتشارات بهشت بینش، 1386
- 28) معین، محمد، فرهنگ لغت معین، تهران: نشر سرایش، 1384

29) هاشمی رفسنجانی ، اکبر ، فرهنگ قرآن ، قم : نشر بوستان کتاب ، 1383 هـ.ش.